

**„ET ERANO PIÚ DI 60 MILIA PERSONE CON LI DANARI DI LA
CRUCIATA ADUNATI”. ASPECTE FINANCIARE PRIVIND
CRUCIADA DIN ANUL 1514**

Financial aspects concerning the 1514 crusade

Abstract: *The main target of the study is to identify the way the 1514 crusade from the Kingdom of Hungary (and implicitly Transylvania) was organised from the financial point of view. In order to achieve its main objective, the study analyses the institutions or particulars which provided material aid for the crusade against the Ottoman Empire, and also the methods by which these contributions were centralised and/or sent to the ecclesiastical or lay leaders of the crusade. For this type of analysis we questioned internal and external sources, historical mentions which provide implicit or explicit financial information and also numeral/exact amounts or relative details.*

Keywords: *Holy See, florins, taxes, donation, indulgence, pilgrimage.*

Aspecte financiare generale ale instituției cruciate

Cruciadele, fie că este vorba de începutul lor sau că supunem atenției noastre o perioadă tardivă în privința instituției, a avut ca factor mobilizator apelul la apărarea credinței și a creștinilor care se aflau în pericol. Desigur, după cum am văzut încă din secolul al XII-lea, cruciada are natură defensivă, atunci când încearcă să securizeze frontierele Christianitas, sau ofensivă (din punct de vedere geografic), atunci când optează pentru recuperarea teritoriilor creștine, ocupate în principiu de musulmani, dar nu numai. În funcție de evoluția factorilor considerați periculoși sau abuzivi, care la rândul lor au fost influențați de realitățile economice, politice, belice, de mediu etc., Sfântul Scaun a dirijat rolul și atribuțiile instituției cruciadei. Așadar, avem de-a face cu o evoluție a conceptului de-a lungul vremii, cu aspecte care țin de un conflict natural între tradiție și metamorfoză, între centru și periferii. Transformările la nivelul aspectelor senzoriale, legate de starea și activitatea mundană, cum ar fi statutul celor împotriva era proclamată cruciada cu scop de corijare, extincție sau coerciție, realități politice, geografice sau financiare, nu au deteriorat la nivel eidetic misiunea cruciată: eliberarea teritoriilor creștine, misionarismul creștin și securizarea credinței și a întregului Christianitas.

* PhD Candidate, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania; norisszakacs@gmail.com.

Date submitted: August 30th 2019

Revised version submitted: February 11th 2020

Accepted: February 18th 2020

Astfel, proiectele de cruciadă se ghidau după modul în care Sfântul Scaun și canonistica în vigoare își construiau modul de raportare conceptuală, având la bază tradiția, căruia îi era adăugat un adstrat ancorat în timp și spațiu. Pentru cazul din anul 1514 nu vom aduce în discuție tradiția ci vom supune analizei adstratul pentru a înțelege funcționarea aplicată a instituției cruciate. Printre elementele indispensabile funcționării cruciadei enumerăm proclamarea cruciadei de către Sfântul Scaun prin emiterea bulei de cruciadă, stabilirea misiunii legate, distribuirea sarcinilor de cruciadă de către legat vicelegaților, ordinelor monastice, dar și autorităților laice. Toate acestea aveau rolul de a pregăti societatea pentru un conflict armat împotriva factorului periculos, în cazul nostru Imperiul Otoman. Astfel, era necesară setarea motivațiilor participării la cruciadă, care includ avantaje spirituale în special dar nu le exclud nici pe cele mundane, prin stabilirea modelelor comportamentale ce marșează pe tradiție: ridicarea *militia Christi* sub forma augustiniană de *bellum justum*. Scopul final al mișcării din 1514 era acela de a stinge focarul de conflict din regiune sau, într-o formulă oximoronică ce caracterizează cruciada în general, de a duce un fel de război pentru pace.

Pe lângă resursele spirituale asigurate de către Sfântul Scaun și de către întregului personal ecleziastic amintit era indispensabilă și susținerea cu resurse umane, în privința strângerii armatei care urma să participe la cruciadă, dar și cele privind armamentul care avea să fie pus la dispoziția participanților. În plus, securizarea rutelor de transport și deplasare, transportul propriu-zis al vastelor armate, întreținerea acestora, care trebuia calculată în funcție de perioada în limitele căreia se desfășurau cruciadele, sau construcția mașinărilor de război implicau un efort financiar considerabil. Toate acestea necesitau o bază financiară stabilă, care putea susține o campanie cu limite temporale nedeterminate. Așadar, în slujba cruciadei au fost puse și mecanisme financiare prestabilite sau adaptate, în funcție de posibilități¹.

Aproximativ aceleași procedee care urmăreau strângerea trupelor pentru cruciadă era aplicată și strângerii de resurse materiale. Biserica face un prim apel pentru a strânge voluntarii, trimițând predicatori să invite fideli să se alăture cauzei. Atât în privința luării sabiei în numele credinței, cât și a contribuției materiale privind cruciada, acestea au ca finalitate aceeași instituție, anume instituția cruciadei. Această instituție era condusă în mod tradițional și constant de Sfântul Scaun. Cei care contribuiau material la desfășurarea cruciadei, primeau indulgențe particulare, raportate la cuantumul ajutorului oferit de fidei, începând cu perioada lui Inocențiu al III-lea². Valoarea taxelor era stabilită de bulele pontificale de

¹ Susan Jane Allen, *An Introduction to the Crusades*, University of Toronto Press, 2017, pp. 1-5.

² Michel Villey, *La Croisade, Essai sur la formation d'une théorie juridique*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1942, p. 135.

cruciadă și puteau să difere în funcție de perioadă. Astfel, pentru prima dată, indulgențele sunt constituite ca urmare a unei contabilizări penitențiale sau devoționale. De pildă, unul dintre tarifele care poate fi ilustrat este datat în perioada lui Clement al V-lea, care printr-o bulă, oferea donatorilor o indulgență de un an pentru suma de un denar. Dacă aceștia plăteau 12 denari, primeau o indulgență pentru 12 ani. Cel care asigura jumătate din suma necesară unui voiaj, primea jumătate dintr-o indulgență pleneră, iar calculele continuau după același raționament³. În acest mod, donația reglementată a devenit una dintre piesele fundamentale ale sistemului financiar al cruciadei.

Instituția votului de participare la cruciadă a servit sistemului financiar amintit, fiind foarte importantă studiarea teoriei acordării dispensei votului. Prevăzut în Decretalii, dispensa a fost acordată destul de flexibil, având ca subiecți pe toți cei care erau incapabili să lupte. Or, toate persoanele care au fost exemptate de participarea propriu-zisă sau fizică la cruciadă, au fost solicitate să participe și să susțină cruciada prin alte mijloace. Renunțarea la votul cruciat a atras după sine consecințe, anume obligația contribuției cu o anumită sumă. Cei care erau astfel scutiți de voiajul armat, erau nevoiți să plătească o compensație reprezentativă, care să poată substitui eforturile fizice propriu-zise și să pregătească un alt individ pentru cruciadă⁴. Această compensație era cerută în virtutea unor obligații către comunitățile de creștini, în care nu toată lumea era capabilă de luptă, fie din rațiuni biologice, fie din cauza unor jurăminte care împiedicau luarea armelor (vezi de pildă votul monahilor). Astfel, uneori este greu de perceput mecanismul de colectare a fondurilor, în grila interpretativă contemporană, unde aceasta ar putea fi percepută ca un abuz financiar sau ca o împovărare, în sensul în care erau nevoiți să achite contribuții și cei care nu își doreau participarea la cruciadă. Aceste interpretări sunt însă anacronice și inaplicabile perioadei cruciadelor. Impozitarea în virtutea susținerii cruciadei nu era altceva decât obligativitatea participării la susținerea unei forme specifice de administrare a Christianitas, în epoca amintită. Această susținere nu era numai de natură financiară, ci incumba toate ramurile specifice conviețuirii umane.

Sfântul Scaun era cel care dispunea de proclamarea cruciadei, având frâiele instituției cruciate și beneficiind de toate mecanismele necesare pentru a pune pe roți un proiect cruciat; administrarea finanțelor cruciadei au fost asigurate în colaborare cu autoritățile laice, încă de la început. Alături de finanțe, autoritățile laice au fost puternic implicate și în organizarea militară și strategică a cruciadei. Astfel, în virtutea ajutorului pe care îl așteptau de la vasali, seniorii, pe fondul relațiilor feudale specifice vremii, apelau la taxe extraordinare, în vederea plecării în expediții. După

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 136.

Ludovic al VII-lea, în 1146, și Henric al II-lea, în 1166, regele Filip August a încercat să stabilească o taxă extraordinară, în timpul pregătirilor pentru a treia cruciadă, numită *dijma saladină*. Aceasta reprezenta o zecime din venituri, acordată pentru cruciadă de către toți fideli non-comatanți, atât laici, cât și eclesiastici. Etimologia denumirii dijmei se leagă de numele celui care a condus trupele musulmane în cea de a treia cruciadă, Saladin, care era atât de cunoscut în vreme încât putea fi considerat *pars pro toto* al inamicilor cruciaților. Până la urmă, regele Franței a fost nevoit să renunțe la *dijma saladină*, provocând o serie de nemulțumiri, născute mai ales din încercarea de a supune taxării și bisericile. Astfel de încercări au avut loc și mai târziu, în perioada lui Ludovic cel Sfânt, când seniorii care plecau în cruciadă erau îndreptățiți să ceară ajutor material din partea vasalilor, sau tuturor subiecților acestora, nobili sau nenobili. Începând cu secolul al XIII-lea, s-a instituit o tradiție cutumiară, în privința dreptului seniorial, care îi îndreptătea pe seniori să ceară o anumită sumă, sau un ajutor material pentru plecarea către Ierusalim, amintită des sub forma *ad subsidium Terrae Sanctae*. Spunem că este vorba despre tradiție cutumiară, căci, în afară de cele amintite mai sus, nu există surse consacrate diplomatic care să stabilească o procedură de taxare *in casus belli*. Dreptul seniorial se baza, în multe cazuri, pe tradiția orală sau culturală, iar probabil diversitatea cutumelor în Christianitas determinau și o diversitate a înțelegerilor de tip financiar⁵.

Singura taxă care a reușit să fie impusă într-un mod legal a fost o dijma strânsă de către personalul eclesiastic. Aceasta avea rolul de a-i ajuta pe regii și seniorii care participau la cruciadă, dar era stabilită și colectată de către papă, care era custodele bunurilor Bisericii⁶. Primele exemple datează din 1187 și 1198, odată cu pontificatul lui Clement al III-lea, respectiv Inocențiu al III-lea. Aceștia au pretins prelaților o contribuție cu o anumită sumă, care urma să fie colectată, fără a fi stabilit cuantumul exact. În 1199, Inocențiu al III-lea a fixat suma la a patruzecia parte din venituri. Mai târziu, un decret pentru cruciadă din cadrul Conciliului al IV-lea Lateran, fixa suma la a douăzecea parte din venituri⁷. Ceva mai târziu, suma a crescut, fiind fixată la o zecime din venituri și primind denumirea sugestivă de decima sau dijma (a zecea parte) eclesiastică/*decima ecclesiasticorum*, *decima Terrae Sanctae*, sau *decima cruciatae*. De obicei, dijma era adunată în perioada fiecărei cruciade sau tentative de cruciadă. Astfel, întâlnim practica în unele regiuni atât de des, încât de-a lungul timpului aceasta ajunge să se înrădăcineze și să se transforme într-un venit eclesiastic constant, chiar și atunci când cruciada nu a fost proclamată; este exemplul Franței între 1247 și 1274. Cardinalul de Ostia, Enrico da Susa,

⁵ Christopher Tyerman, *Fighting for Christendom, Holy War and the Crusades*, Oxford University Press, Oxford and New York, 2004, pp. 134-145.

⁶ Agostino Paravicini Bagliani, *L'universalità del papato da Alessandro III a Bonifacio VIII*, Carocci, Roma, 2001, passim.

⁷ Michel Villey, *op. cit.*, p. 137.

unul dintre cei mai cunoscuți canoniști și glosatori ai Christianitas în secolul al XIII-lea, cunoscut în istoriografie și sub denumirea de Hostiensis⁸, făcând comentarii la Conciliul Lateran și amintind elementele permanente ale cruciadei, consacră un paragraf *vigesime*. Pornind de la acest conciliu, fiecare bulă de cruciadă va aminti despre dijma sau vigesima amintită, iar plata acestora era făcută de către clerici, pentru sponsorizarea expedițiilor către Țara Sfântă, excepție făcând cei care participau personal la expediții. Colectarea dijmei a devenit din acest punct un element constant în cadrul cruciadei. Instituția votului cruciat, care a început să fie depus din perioada pontificatului lui Urban al II-lea, privind recrutarea trupelor și strângerea resurselor, s-a perfecționat în timpul hierocrației lui Inocențiu al III-lea⁹.

Defapt, rafinarea aparatului fiscal, asamblat cu scopul de a susține cruciada din punct de vedere material, s-a consumat odată cu stabilizarea ordinilor de monahi cavaleri și în Europa. Însă, nu toate dintre ordinele de monahi cavaleri au dezvoltat astfel de înclinații¹⁰, deși toate s-au ocupat într-o oarecare măsură de fiscalitate. Trebuie să evităm imaginea generală asupra ordinilor, prin care riscăm să nivelăm activitatea acestora, deși trecutul lor este mult mai variat. De pildă, în vederea funcționării și susținerii cruciadei, numeroase case ale ordinului ospitalier se ocupau exclusiv de activități financiare și fiscale, membrii ordinului fiind asistați de frați converși¹¹. Astfel, aceste unități economice se opun paradigmei caselor ordinului templului de pildă, care era specializat în activități militare, mai ales. Centrele ospitaliere erau asemănătoare unor puncte de colectare a taxelor și impozitelor în care se defășurau activități de management al resurselor colectate¹². Unul dintre rolurile principale ale ordinilor de monahi cavaleri, după metamorfoza cruciată *cismarină*, a fost cel de securizare a resurselor privind subvenționarea eforturilor *transmarine*. Esența activității cismarine a ordinilor de monahi cavaleri era aceea de a optimiza mediul geografic și social, în vederea găsirii celor mai eficiente metode de susținere a proiectelor cruciate. Organizarea lor s-a făcut în așa fel încât cei care locuiau și administrau casele ordinilor amintite să nu consume resursele adunate, decât cu prescripții clare. De aceea, numărul

⁸ Kenneth Pennington, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 42, Istituto dell'Enciclopedia Italiana Treccani, Roma, 1993, p. 266; Agostino Paravicini Bagliani, *I testamenti dei cardinali del Duecento*, Società alla Biblioteca Vallicelliana, Roma, 1980, pp. 19-22; online Kenneth Pennington, „Enrico da Susa, detto l'Ostiense” în *op. cit.* (var. e.), [treccani.it/enciclopedia/enrico-da-susa-detto-l-ostiense_%28Dizionario-Biografico%29/](http://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-da-susa-detto-l-ostiense_%28Dizionario-Biografico%29/) (30.08.2019).

⁹ Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Editura Enciclopedică, București, 2001, passim.

¹⁰ Alan Forey, “Recruitment to the military orders (12th to mid-14th century)”, în *Viator*, nr. 17/1986, p. 158.

¹¹ <http://www.treccani.it/vocabolario/converso3> (30.08.2019).

¹² Michael Gervers, “The commandery as an economic unit in England”, în *La Commanderie*, Oxford University Press, 1996, pp. 252, 259.

fraților, a confrăților sau al fraților converși a fost limitat în casele din Europa, în special după pierderea Țării Sfinte¹³. Nu vom insista pe rețelele de case dispuse în teritoriul Christianitas de către ordinele de monahi cavaleri, însă merită subliniat aportul specializării aspectelor financiare, sub umbrela ordinelor de monahi cavaleri¹⁴, care au încoronat modalitatea de acțiune în teren și adaptarea realităților cotidiene la ceea ce însemna complexul aparat cruciat construit de mecanismele teologice și juridice ale vremii.

Realități financiare ale cruciadei din 1514

Pentru a asigura funcționarea proiectului cruciat, cardinalul maghiar Bakócz Tamás a încercat să convingă Sfântul Scaun că era nevoie de ajutor financiar substanțial. Astfel, există consemnări în Veneția, care relatează că înainte să plece, cardinalul maghiar a cerut ajutor financiar de la papă, cerându-i în același timp, însă fără rezultat, legația pentru Germania¹⁵. Dorința cardinalului era cât se poate de firească, Germania fiind un teritoriu cu un potențial uman și material ridicat. Într-un final, cardinalul primește legația pentru Regatul Ungariei, dar și finanțare, însă nu cunoaștem cuantumul sumei, cu care a plecat către regat¹⁶, conform acestei surse. O altă scrisoare, transcrisă de Marino Sanudo menționează suma acordată de papă pentru cruciadă. În documentul care a trecut prin mâna cronicarului, oratorul venețian de la acea vreme scria de la Roma că papa l-a trimis pe cardinal cu suma de 40.000 de ducati ca să pună cruciada în mișcare¹⁷.

Același cardinal, înainte de a pleca din Roma, a fost investit cu prerogative care au avut și influențe și urmări economice și fiscale, tot în numele cruciadei. Astfel, pe lângă cantități precise de resurse monetare sau materiale, inclusiv de muniție și echipament, era fundamentală

¹³ Johathan Riley-Smith, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus c. 1050-1310*, Macmillan, London, 1967, p. 230.

¹⁴ Pentru mai multe detalii privind organizarea în teren privind chiar Regatul Ungariei, dar nu numai, vezi capitolul „Finance and estate management” din Zsolt Hunyadi, *The Hospitallars in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség METEM, Department of Medieval Studies, Central European University, Budapest, 2010, pp. 165-189.

¹⁵ El prima scrive, per non si sentir et non poter cavalcar, non aver potuto andar dal Papa; á mandato il suo secretario con la lettera dil Senato, come diró di soto. E per le lettere di 15, scrive esser stá in concistorio spazá legato in Hongaria, Boemia e Polonia il cardinal Strigonia, el qual voleva etiam la legation di Alemagna e danari dal Papa; non á potuto, tamen si parte subito per Hongaria...; Federico Stefani, Guglielmo Berchet, Nicoló Barozzi (ed.), *Diarii di Marino Sanuto*, Tomo XVIII, Fratelli Visentini Tipografici Editori, Venezia, 1887, p. 532.

¹⁶ Item, come il Papa havia dá legation di Hongaria al cardinal Strigoniense, e si dovea partir e con danari; hora, inteso le nove di turchi contra quel regno, non vol andar etc.; *Ibidem*.

¹⁷ Item, il Papa á a cuor le cose di turchi, e fará legato in Hongaria il cardinal Strigonia hongaro, ch'è li a Roma, el qual andava in Hongaria con ducati 40 milia li ha dá il Papa...; *Ibidem*, p. 415.

asigurarea și aplicarea acelor decizii care să contureze fondul în care se desfășura aparatul economic al cruciadei. De aceea este important să dăm ascultare și izvoarelor care chiar dacă nu oferă strict indici pecuniari sau cantitativi, dezvăluie metodologia prin care misiunea legatară era investită cu organizarea unui sistem economic viabil și constant pe perioada desfășurării cruciadei. În acest context, corespondența dintre Ianus Vitalis Panormitanus și Giovanni Battista Pisoni din Ferrara este ilustrantă. În corespondență nu întâlnim detalii care să ne ajute la vreun calcul matematic privind organizarea cruciadei. În schimb, izvorul dezvăluie informații despre închegarea aparatului economic și de acordare a privilegiilor, autorizate de papa Leon al X-lea. Frâiele acestor sectoare îi erau încredințate lui Bakócz Tamás, care le putea utiliza sau delega la rândul său, personalului considerat corespunzător¹⁸.

Sfântul Scaun nu a fost singura instituție de la care cardinalul sau oratorul regelui Ungariei au cerut ajutor. În repetate rânduri, aceștia au apelat în numele cruciadei la asistență financiară și logistică venețiană. Prezența oratorului Ungariei în *Consiliul venețian*¹⁹ este menționată în izvoarele vremii, care subliniază insistențele pentru necesitatea ajutorului venețian în cadrul cruciadei. Aflăm din izvoare că, Republica nu putea să ofere un împrumut regatului Ungariei, sau asistență militară ori logistică, privind transportul muniției sau chiar al trupelor, din pricina tratatului de pace cu Imperiul Otoman. Există totuși o mențiune documentară care amintește faptul că venețienii au trimis o navă cu muniție, în mod secret, trecută în numele oratorului regatului²⁰.

Au existat mai multe pârghii de strângere și administrare ale resurselor financiare privind expediția împotriva turcilor. Una dintre ele a fost reprezentată de solicitarea ajutorului financiar de la cei care aveau să se alăture mișcării cruciate cu un scop militar activ. Informațiile privind numărul celor înrolați este unul relativ, după cum am arătat deja, deci nici resursele financiare nu pot fi amintite cu exactitate. Unul dintre puținele surse privind strângerea în acest mod a fondurilor pentru cruciadă este

¹⁸ „Thomas sacrosanctae ecclesiae cardinalis Strigoniensis titulo sancti Martini in Montibus legatus universi regni Ungare superioris anno creatur magnoque apparatu ad legationem profiscitur; habitis a Leone X pontifice maximo omnibus privilegiis ac ceremoniis, quibus opus fuerat; quod sciens caesar, ut optimus Divinae fidei miles bellum Turcis per litteras legatum indici hortatur. Hoc igitur consilium plurimum mente volutans Thomas multa privilegia ad religionem attinentia ob id arma capere volentibus concedit ac crucis signo eorum pectora obsignat, quorum multa serica suis manibus confecerat ab eoque signo cruciferos vocari iubet milites, quos nos evocatos crucis appellamus”; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellum MDXIV*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, p. 243.

¹⁹ Frederic Lane, *Storia di Venezia*, Einaudi, Torino, 1978, p. 133.

²⁰ “Vene in Colegio l’orator hugaro con lettere di Hongaria, dimandono ajuto contra turchi vol tuor quel regno. Il Principe li disse bisognava fossemo nui ajutati havendo i nimici si vicini a Padoa; tamen, in questi zorni li fo concesso, secretissime, certe monition a conto di quello el dia aver per mandarle a Scardona, e fono cargate sopra uno navilio a nome dil suo orator”; Stefani et alii., *op. cit.*, pp. 532-533.

reprezentată de o scrisoare ajunsă la începutul lunii martie la Veneția, trimisă de către napoletanul Giacomo Pignatello către Collegio dei Savi, și consemnată într-unul dintre jurnalele lui Marino Sanudo. Acesta afirmă că, pentru cruciadă s-au adunat 60.000 de oameni la Buda, care aveau strânși bani pentru cruciadă²¹. Realitățile financiare ale cruciadei din 1514 nu erau însă foarte clare în Veneția. Informațiile au fost formulate mai degrabă sub forma zvonurilor, decât ca rezultat al unor calcule exacte. Același Pignatello afirmă că în *Consiliu* nu s-a discutat această problemă, iar oratorul Veneției în regatul Ungariei nu a trimis vreo știre de două luni.

Informații relative apar și în scrisoarea trimisă către veneția de Hironimo Sagredo, castelanul de Vrana, datată în jurnalul lui Marino Sanudo undeva în luna mai a anului 1514. El ne subliniază că cei 40.000 de oameni adunați cu scopul cruciadei erau nemulțumiți din pricina suspendării acesteia. Cruciații au început să se revolte, ne spune castelanul, pentru că arhiepiscopul de Strigoniu a suspendat cruciada, după ce tot el o proclamase, ca legat al papei. Furia era cu atât mai mare cu cât ajutorul acestora nu era livrat doar prin participarea cu arma în mână la cruciadă, ci și cu prin intermediul angajamentului financiar. Astfel, cruciații erau nemulțumiți și de faptul că își vânduseră proprietățile și bunurile ca să poată participa la un proiect care se anunța promițător, dar care a fost suspendat înainte să înceapă²².

În aceeași ordine de idei, scrisoarea castelanului de Vrana²³ conține detalii prețioase privind împărțirea și canalizarea fondurilor strânse cu scopul susținerii defensivei regatului, dar nu numai. Astfel aflăm că regele a

²¹ "Fo dito nove di Hongaria, per via di todeschi, come li baroni dil regno erano sussitadi et in arme venuti a Buda, et erano piú di 60 milia persone con li danari di la cruciata adunati, et voeano aver il Re, dicendo l'á fato trieva con il Turcho che non dovea far; tamen non é lettere in Colegio di questo, imo é piú di do mexi non si ha nulla di l'orator nostro"; *Ibidem*, p. 323.

²² "Di Ongaria, per uno nobile di questo luogo venuto de li, ho inteso: come havendo il cardinal Sztrigonia preparato una cruciata divulgando do voler andar contra turchi, et havendo congregato de hongari persone 40 milia, adunati che forno et messi in arme, diti hongari dimandono al dito cardinal uno capitano che avesse a governar quell'exercito. Qual cardinal rispose non é tempo di andar contra infideli, recusando darli potesseno seguir la impresa, aliter che intrariano nel proprio paese a meterlo a sacho, dicendo; haverno vendute le nostre possessione et beni per andar a questa cruciata et non volete dar il modo di seguir tal impresa?"; Stefani et alii, *op. cit.*, Tomo XIX, pp. 412-413.

²³ Astăzi Vrana, în Croația. În limba latină, cetatea purta numele de Aurana sau Laurana Arauzona, iar în documentele din cadrul jurnalelor lui Marino Sanudo apare sub forma Urana, fiind plasat în proximitatea celui mai mare lac din Croația actuală, care poartă același nume. Cetatea Vrana are un trecut strâns legat de istoria cruciadelor. Fiind la origini un teritoriu donat ordinului benedictin, mai precis în 1076, în secolul al XII-lea aceasta trece în proprietatea ordinului templier, moment în care așezarea este dotată cu ziduri și turnuri defensive. După dizolvarea ordinului templier, în anul 1312 Vrana a fost preluată de către ordinul ospitalier. Astfel, implicarea cetății în organizarea și desfășurarea cruciadei din anul 1514 nu are loc întâmplător; Thomas Graham Jackson, *The Quarnero and Istria with Cettigne in Montenegro and the Island of Grado*, vol. I, Clarendon Press, Oxford, 1887, pp. 353-354.

impus o taxă numită *angaria*, de un ducat pe foc, care era menit să servească pentru acoperirea necesităților privind războiul împotriva turcilor. Același castelan subliniază că taxele nu acopereau întotdeauna cheltuielile necesare întăririi defensive a regatului, iar uneori erau folosite cu alte scopuri decât cele pentru care au fost adunate. Cert este că după dieta de la Rákos, baronii, pe care castelanul îi denunță pentru conflicte personale și pentru metode nedemne de persuadare a regelui Vladislav al II-lea, care este descris ca *Re tanto fredo, ma catholico*, au reușit să obțină bunăvoința monarhului în privința dublării taxei amintite. Astfel, cuantumul taxei a fost dublat, însumând doi ducați pe foc, care sunt împărțiți și canalizați către diferite sectoare. Astfel, primul ducat era divizat în trei părți: prima parte era cedată regelui, mai precis pentru asigurarea resurselor alimentare ale acestuia, dar și pentru alte detalii legate de desfășurarea vieții cotidiene; a doua parte era colectată și trimisă cetățitorilor de la marginea regatului, în vederea fortificării acestora, ele fiind amplasate în teritorii cvasi-permanent supuse asediilor sau jafurilor; a treia parte se colecta în virtutea întreținerii unei herghelii de o mie de cai, într-un mod perpetuu, pregătiți în orice situație, la curtea regală. Al doilea ducat era rezervat întreținerii a 8000 de cai, care să fie împărțiți în două corpuri, unul amplasat la Buda și format din 4000 de cai, iar celălalt staționat la Zagreb și format din cealaltă jumătate a cailor²⁴.

În privința stabilirii taxelor în regatul Ungariei, puse în slujba susținerii cruciadei, trebuie amintită *imposition per fuogo*, sau un impozit pe foc. Acest tip de taxă era impus tuturor spațiilor de habitare a unei familii sau mai degrabă a unor grupuri de familii, des întâlnite în Evul Mediu. Acest tip de impozitare putea fi impus pe o perioadă determinată (de pildă de-a lungul desfășurării cruciadei), sau solicitată în situații specifice. Valoarea ei varia în funcție de împrejurări și necesități, dar și în funcție de potențialul financiar al diferitelor regiuni. În regatul Ungariei taxa pe foc a fost solicitată în timpul cruciadei, fiind menționată de către oratorul venețian în regatul Ungariei, Antonius Surianus, într-un document datat în 13 mai 1514. El menționează că valoarea taxei se ridica la 5 ducați

²⁴ „Et ancora, hasso una consuetudine in Hongaria che li popoli, a li bisogni de guerra contra infideli, se meteno tra loro una angaria di uno ducato per fuogo, e manco secondo et bisogno de la guerra, e questi tal danari solevano mandar al suo Re; et perché al presente hanno uno Re tanto fredo zercha el governo del reame, ma catholico, e si lassa governar da li so' baroni come lor voleno, ita che tal danari brancavano, et mostrando esser in discordia non li spendevano a li bisogni, ma piú presto li usurpavano fra loro; vedando questo, hanno facto li homeni grandi dil regno una congregatione, e terminono far uno capitano tra loro e acrescer l'angaria il doppio, zoé pagar ducati do per fuogo, e li danari si parta; el primo ducato in tre parti, una al piato dil suo Re per el suo viver, l'altra per fortifichar le terre di soi confini, la terza per tener cavalli mille continuamente a la corte del Re; et di l'altro ducato tenir cavalli 8000, zoé 4000 da Buda in suso, et 4000 da Zagrabia in zoso, zoé versi la Schiavonia”; Stefani et alii., *op. cit.*, pp. 412-413.

per foc, dar amintește și situația financiară precară privind organizarea cruciadei în regatul Ungariei²⁵.

Problemele financiare privind organizarea cruciadelor au fost constante de-a lungul vremii, mai ales că sistemul fiscal era non-uniform, fiind mereu modelat în funcție de potențialul financiar al diecezelor sau diferitelor regiuni. Lipsurile, sau mai degrabă spus, disproporționalitatea dintre proiectele cruciate și resursele reale disponibile și indispensabile pelerinajului armat, au creionat de-a lungul secolelor o imagine de perpetuă criză și urgență privind strângerea fondurilor. În câteva situații viziunile distopice erau susținute, rezultatele câtorva cruciade fiind nesatisfăcătoare, sau chiar dezastruoase, în alte situații indisponibilitatea financiară pare să nu fi fost problema principală, sau situația să fi fost mult mai promițătoare, comparativ cu discursul regăsit în izvoarele vremii. Cruciada din anul 1514 s-a înscris realmente în categoria proiectelor cruciate nefinanțate corespunzător²⁶, situație rezultată dintr-un cumul de factori expuși mai sus, iar Transilvania a susținut cu greu nevoile financiare ale acesteia²⁷. Există câteva izvoare contemporane cruciadei, care ilustrează precaritatea mobilizării financiare, care era fundamentală. De pildă, Várdai Ferenc, episcopul Transilvaniei îi scrie din Tășnad²⁸ lui Végedi Imre, locțiitorul acestuia, în 11 mai 1514, pentru a-i cere bani în vederea publicării bulei de cruciadă. Episcopul amintește că este nevoie de 2000 de florini *pro redemptione bullae*, cerându-i locțiitorului să trimită urgent 1000 de florini și îndemnându-l să ia legătura cu Drágfi János, pe care îl recomandă ca persoană de încredere²⁹. În cazul în care nu poate trimite din vistierie 1000 de florini, atunci să trimită mai puțin sau să roage cunoscuții pentru un împrumut, urmând ca obiecte din cadrul inventarului liturgic să fie date în zălogire³⁰. Scrisoarea subliniază cât de importantă era circulația banilor și menținerea unei economii bune, care putea ajuta sau încurca bunul mers al cruciadei. De aceea, episcopul insistă pe urgența situației și apelează chiar la împrumut, în cazul în care resursele cerute de acesta nu erau disponibile.

²⁵ „...Come l'imperador era stato a Viena et che li in Hongaria era sta posta una imposition di ducati 5 per fuogo, e questi danari li vol per l'impresa de Italia et comesi dieno abocar con il re de Hongaria...La cruciata messa nel regni di Hongaria, non si traseva molti danari”; Stefani et alii., Tomo XVIII, p. 240.

²⁶ Gábor Barta, *Keresztesek áldott népe*, Móra Ferenc, Budapest, 1977, pp. 10-19.

²⁷ Gábor Barta, Antal Fekete Nagy, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat, Budapest, 1973, pp. 55-57.

²⁸ Tasnád (magh.); astăzi în jud. Satu Mare.

²⁹ „Duo milia florenos pro redemptione bullae, quos miseris, urgente necessitate ad unum omnes expendimus. Quo factum est, ut pro bulla neminem mittere potuimus. Obtulit se modo occasio et comoditas expetenda pro expeditione bullae mittendi. Magnificus dominus et frater noster Ioannes Dragfy duodecimo die proximo futuro in urbem profecturus est, cui negotium omne committere tuto possumus. Nec est alius, cui securius conficiendum credi possit”; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, p. 71.

³⁰ „Casu autem quo mille florenos integre mittere non possis, si paulo minus poteris, puta quingentos, sexingentos vel septingentos, hos saltem mittas[...]. Sollicites amicos tuos, qui, uti premisimus, habebunt a nobis loco pignoris vasa argentea”; *Ibidem*, p. 72.

Astfel, fiind vorba de finanțarea cruciadei, adică de resurse financiare puse în slujba cruciadei, episcopia putea să gireze în cazul unui împrumut inclusiv cu inventarul liturgic sau cu alte obiecte prețioase deținute de aceasta.

Un izvor fundamental în privința organizării cruciadei în ansamblu este reprezentat de bula de cruciadă *Sacerdotum non solum princeps*, care a fost ignorată inexplicabil de către istoricii care au studiat tema cruciadei din anul 1514³¹. Detalii legate de încheierea financiară a cruciadei există încă din anul anterior mișcării. Astfel, detalii sunt oferite de bula de cruciadă din 3 septembrie 1513. Papa Leon al X-lea a însărcinat atât dimensiunea ecleziastică, cât și pe cea laică cu susținerea luptei împotriva turcilor, stabilind contribuțiile necesare pentru obținerea indulgențelor plene. Studiul bulei de cruciadă în vederea stabilirii detaliilor financiare, atât cât ne permite sursa este fundamentală mai ales în contextul în care lipsesc cu desăvârșire studiile privind organizarea financiară a cruciadei.

Astfel, bula de cruciadă a stabilit pentru început faptul că obținerea indulgențelor era deschisă creștinilor de orice vârstă sau sex. În eforturile privind susținerea materială a cruciadei sunt incluse mănăstirile, centrele religioase, dar și centrele ordinelor mendicante de ambele sexe. Abații și abatesele, precum și ceilalți locuitori ai teritoriilor din care cruciada urma să își tragă resursele, sunt așteptați să trimită un cruciat la zece oameni sau să asigure suma necesară pregătirii unui războinic și să contribuie la acoperirea necesităților militare din cadrul expediției printr-un stipendiu, în urma căruia aceștia vor dobândi indulgența și iertarea păcatelor³². Legatul din coasta papei, dar și vicelegații acestuia aveau datoria să se asigure de contribuția fiecărui sector al societății la susținerea cruciadei, fie că e vorba despre participarea în mod direct, cu arma în mână la expediția militară, indiferent de vârstă, sex, ocupație sau statut social, fie de înarmarea și asigurarea unui stipendiu care să acopere nevoile cruciaților, în funcție de posibilități. Tot legatul și vicelegații erau responsabili și de distribuirea indulgențelor pentru participarea directă sau indirectă la cruciadă. Astfel, după data publicării bulei, din rândul prelaților Bisericii Romane, cardinalii, patriarhii, arhiepiscopii și episcopii erau însărcinați cu trimiterea a câte 10 oameni pentru a participa la cruciadă sau cu contravaloarea materială care să asigure posibilitatea de participare la cruciadă. Regii erau solicitați să trimită câte 100 de oameni, în timp ce

³¹ *Ibidem*, p. 35-54.

³² "Et ut omnis etas et sexus ac cuiuscumque professionis hominos sancte huius indulgentie participes esse possint, volumus etiam, quod si monasteriorum et aliorum etiam religiosorum locorum etiam mendicantium ordinum utriusque sexus presidentes conventus seu persone pro singulis decem ex eis unum bellatorem vel pecuniam pro uno bellatore iuxta ordinationem predictam miserint vel contribuerint ad premissam expeditionem et ei stipendia necessaria pro statuendo tempore ministraverint – ut prefertur – decem persone predictae, pro quibus talis mittetur et etiam ipse missus pari indulgentia et peccatorum remissione perfruantur"; *Ibidem*, p. 39.

principii și fii regilor erau datori să trimită 10 oameni, sarcină ce revenea și soțiilor principilor și ale fiilor de regi. Ducii, marchizii, comiții și vicecomiții alături de soții urmau să trimită câte 10 oameni; același număr de cruciați a fost solicitat și maestrului general al ordinului teuton din Prusia, care în acel moment era Albrecht de Prusia, maestrului de Livonia (*Landmeister*), Wolter de Plettenberg³³, dar și celorlalți lideri ai ordinului amintit. Ceilalți eclesiastici sau seculari care aveau statut social sau financiar precar, erau însărcinați să formeze grupuri de câte zece oameni sau mai mulți, în funcție de posibilități, să înarmeze un cruciat și să îi asigure resursele necesare participării la expediție³⁴.

Cruciada clasică, dar și ecurile tardiv medievale ale acesteia au reprezentat, fără îndoială, o formă de organizare și disciplinare administrativă, militară, financiară, dar și canonică și juridică a Creștinătății. Șabloanele cruciadei au fost aplicate, în funcție de posibilitate, tuturor proiectelor cruciate. Deși pentru funcționarea cruciadei era necesară o concordanță canonică și juridică, una militară și strategică, dar și financiară, instituția cruciadei nu a reușit să uniformizeze în totalitate aplicarea șabloanelor amintite. Realitățile și potențialul diferitelor părți ale Creștinătății au împiedicat perfecta potrivire dintre participanți, astfel mișcările având și rezultate de obicei relative. Grilei proiectelor cruciate a fost supus și Regatul Ungariei și teritoriul transilvan, care au cunoscut reale dificultăți în găsirea resurselor financiare corespunzătoare susținerii unui proiect cruciat.

Contribuție financiară era așteptată așadar din partea tuturor celor care nu puteau participa direct la mișcarea cruciată. Astfel, era așteptat aportul financiar al *omes et singuli medici, aromatarii, cerdone, sutores, carnifices, ferarii et fabri, lignarii, carpentarii, machinarum directores et cuiuslibet artificii in metandis castris opportuni artifices, apothecarii et mercatores medicinas*³⁵. Acestora li se cerea să contribuie cu *consilium, auxilium vel favorem*. Mai mult, atât eclesiasticilor, cât și secularilor care

³³ Robert Albinus, *Lexikon der Stadt Königsberg Pr. und Umgebung*, Leer, Verlag Gerhard Rautenberg, 1985, p. 371.

³⁴ "...qui ad hanc sanctam expeditionem thesaurarii proventuum predictorum alieque persone per dictum legatum vel eius subdelegatos disposite et ordinate ac etiam ipsius legati familiares et comites et post diem publicationis presentium videlicet sancte Romane ecclesie cardinales, petriarche, archiepiscopi, episcopi decem, reges centum, principes et filii regum ac eorundem principum et filiorum regum uxores decem, duces, marchiones, comites et vicecomitum uxores ac magistri generalis domus Theuthonice in Prussia ordinis sancte Marie necnon etiam magister Livonie ac etiam omnes magistri aliarum quarumcumque militiarum decem, de eis inferiores persone ecclesiastice et seculares adeo pauperes, ut singuli singulos mittere nequeant, convenientes invicem in huius modi numero decem vel maiori – prout eorum possibilitas exiget – committentes unum bellatorem – ut prefertur – pro omnibus mittentes ac etiam missi vel si eedem persone superius nominate milites seu bellatores – ut prefertur – mittere non valuerint et pecunias pro totidem mittendis contribuerint in locis deputatis, prefatam indulgentiam consequantur"; Antal Fekete Nagy, Victor Kenéz, László Solymosi, *op. cit.*, p. 40.

³⁵ *Ibidem*.

aveau venituri egale sau mai mari de 200 de florini pe an, de la vasali sau locuitori ai domeniilor lor, li se cerea o contribuție de 2 florini. Cei care aveau proprietăți sau bunuri în valoare de 300 de florini erau invitați să ofere pentru cruciadă un florin și $1/3$ dintr-un al doilea. Dacă posibilitățile financiare ale contribuabililor erau precare sau proprietățile și bunurile lor nu atingeau un prag de 60 de florini, aceștia se vedeau nevoiți să ofere pentru proiectul cruciat $1/6$ dintr-un florin. Pentru strângerea fondurilor, aveau să fie trimiși trezoreri, care aveau rolul de a strânge și a stoca în cufere contribuțiile *in pecunia vel in bonis*³⁶.

Aspectele financiare ale cruciadei au jucat un rol fundamental în pregătirea și evoluția proiectelor cruciate de-a lungul secolelor. Deși dimensiunea financiară nu a fost singurul impediment în calea atingerii obiectivelor cruciate, lipsa resurselor bănești afecta direct toate celelalte componente lumești ale planurilor cruciate. Astfel, fie că a fost vorba de împrumuturi, donații, taxe noi sau taxe majorate, potențialul financiar al unei mișcări cruciate a determinat direct proporțional dimensiunea cruciadei. Exemplul Regatului Ungariei ilustrează dificultatea cu care au fost strânse fondurile necesare pentru demararea proiectului cruciat³⁷, în contextul unei economii în care moneda a început să joace un rol tot mai dinamic, distanțându-se ușor de practica tezurării ei, în favoarea schimbului. Plățile monetare apar tot mai frecvent, în comparație cu perioada cruciadelor clasice unde, neexistând încă șabloane clar determinate, mișcarea reprezenta un amestec, cu proporții variabile, de gândire în perspectivă, planuire și bună administrare, dar și oportunitism și disponibilitate înspre adaptare. Astfel, calculele devin tot mai rafinate, iar lipsurile, în virtutea unei experiențe vaste, tot mai facil identificabile.

³⁶ „Persone ecclesiastice seu seculares regnorum et dominiorum predictorum vel in illis habitantes vel pro tempore existentes, que videlicet vasallos et in redditibus annuis duecentos florenos auri aut amplius habentes et uxores eorundem secularium florenos duos, que vero in facultatibus et bonis valorem tantum trecentorum florenorum habuerint, unum florenum auri et alii tertiam partem floreni, si vero adeo pauperes fuerint, ut in bonis sexaginta florenos similes non habeant, sextam partem unius floreni seu quantum ipsi legato, thesaurariis et personis per ipsum legatum deputandis videbitur, persolverint seu in cippis aut capsis seu cistis ad huius modi proventus colligendos deputandis cum effectu in pecunia vel in bonis in sancte expeditionis huius modi subsidium iuxta eius ordinationem et non in alios usus convertendos...”; *Ibidem*.

³⁷ A se vedea, de pildă, maniera în care au participat cu asistență financiară orașele italiene și nu numai în vederea susținerii cruciadei din anul 1456, condusă de Ioan de Capistrano și Ioan de Hunedoara. Cucerirea Constantinopolului a jucat un rol important în dimensiunea eschatologică a vremii, fapt care a provocat și o reacție mai fermă din partea regatelor și principatelor occidentale. Pentru implicarea financiară a genovezilor, care erau printre principalii asistenți financiari și în privința asigurării flotei de transport și luptă a se vedea Steven Epstein, “Quattrocento Genoa and the legacies of crusading”, în Norman Housley (ed.), *Converging and Competing Cultures*, Routledge, London and New York, 2017, pp. 134-136.